

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээри
Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

№ 115 (11613)

1981 чылдың май 16, суббота

1925 чылда
үндүзлөттүгүс

Өртүз 2 көп

КАТТЫШКАН ЭКИПАЖ ОРБИТАДА

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНОДЫ

«Союз-40» космос кораблин салып
ундурун 1981 чылдың май 14-те Мос-
кваның-биле 21 шак 17 минутта Со-
вет Эвилелинге боттандырган.

Космос кораблин даразында составтыг
каттышкан экипаж башкарып чоруур: ко-
раблдың командири Совет Эвилелинин
Маадыры ССРЗ-ниң ужуушчу-космонавты-
зы Леонид Попов болгаш космонавт-ши-
нчилекчи Румыния Социалистиг Респу-
бликаның хамаатызы Думитру Прунариу.

«Салют-6» — «Союз Т-4» деп орбита-
ның эртем-шынчилел комплекси-биле ту-
душтарынын «Союз-40» кораблдың ужу-
ушкун программасында айткан. 1981
чылдың март 12-ден бээр чер чогуунуң

орбитасында ажыдап чоруур космонавты-
лар Коваленко-биле болгаш Савиних-биле
нады комплекске космонавтылар Попов
болгаш Прунариу хай шинчилелдери бол-
гаш шиелдери кылар.

Каттышкан ол экипажтын космоска ужу-
ушкунун «Интеркосмос» программасын-
га дууштур боттандырып турар, кычарга
1978 чылдың марттан бээр ол программа
ның бугаар Совет Эвилелинин болгаш ая-
дуңма социалистиг чурттарның хамааты-
ларының нады сес ужуушкунунар
боттандырган.

«Союз-40» кораблдың борт системала-
ры чөгумчалыг ажыдап турар. Космонав-
тылар Поповтун болгаш Прунариунуң на-
дышыл байдалы эки.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯ БОЛГАШ ЧАСКЫ ТАРЫЛГА

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында бедик дүжүттү
өстүрүп алырынның бир эң чугула үс-чадазы — часкы хову
ажылдары соевхоттарның партия организацияларына шың-
гы шыгала. Ыңчангаш хей-хей парторганизациялар ол
чугула кампания эгелзириниң ырак мурнунда-ла механиз-
тарлар, таражылар ортузунга чорудар организастыг болгаш
масса-политиктиг хемчеглерниң планын кылгаш, ону ажил-
херек кырынга боттандырып турар. Соевхоттарның хей нуруу-
зунга шың базырышкыны болгаш хөрүңгө тарааны чаш-
тырынга белетизер ажылдар чогуур өйүндө чоруттунган.

Часкы хову ажилдарын бедик агротехниктиг деңгелге,
мыска хуусаада чорударында кездеш парторганизацияларның
организастыг болгаш политмассалыг ажылы улуг илгирин бээр.
Соевхоттарның партиялары база партия эге организацияла-
ры бо чугула сорулганы бедик харысалга-биле билип турар.
«Тилеңгел», «Кызыл тараачын», «Өк», СЭКП-ниң XXV съез-
дин аттыг соевхоттарда болгаш өске-даа ажил-агылдарда
партия организациялары часкы тарылганын шийитирлиг чер-
леринде коммунисттерни таарыштыр хуузаган, хову-транспор-
туң болгаш өрттатарында, бригадаларында партия-бөлүк-
терин болгаш партия-комсомол бөлүктөрүн тургусуулан.

«Тилеңгел» соевхоттун партия (секретары Ч. У. Монгуш)
часкы тарылгада комплекстиг дөрт өрттатарда агитаторлар,
политинформаторлардан аңгыда, партияның харысалгалыг
телзеттерин быжыгала. Политмассалыг ажылдарының чоруда-
рын ажил-агылдың, хей-нити партия-агитаторларын улу-
гунчуларын, специалисттерге, активчилерге даяарган. Чикээ,
ССРЗ-ниң Дээри Совединин депутаты Д. С. Дандар удутикан
комплекстиг № 4 өрттатар партияны организастыг болгаш по-
литмассалыг ажылдар партия секретары боду баштап турар.
Бө өрттатар партия-бөлүккө 7 комитет бар. Чокта чаа бол-
ган хуралында олар часкы хову ажилдарын мыска хуусаада,
бедик шынарлар доозарын дугуржуу алганар. Мында комму-
нист механизаторлар Н. Х. Люндау, О. С. Сарыглар болгаш
өскөлдөр чаа хун нормазын 150—200 хуу чедирип турар. Бө
өрттатар часкы хову ажилдары холбаштыр кылдыгын план-
хемчеглерниң күүсөлдөзүн партия шымгыш контролыга ал-
ган.

Он ажил-агылда тарылгага хамаарышкан шүптү ажилдары
соевхот директору баштаан тускай штаб шалымын башка-
рып турар. Бүгү ажилдарыны: черин белетизери, эрозияга
ууру хемчеглер, таражыларын ажилдарына, чурттарына
таарымчалыг байдалды тургузары, культуруг хандырыл-
ганы комплекстиг байдал-биле шийитирелтинип турар. Ник-
тизи-биле часкы хову ажилдары холбаштыр кылдыгын план-
хемчеглерниң күүсөлдөзүн партия шымгыш контролыга ал-
ган.

Тарааны чаштырынга черин белетизери, часкы сугар-
ылга, эрозияга ууру хемчеглер дээр өске-даа бүгү чүүлдер
чогуур өйүндө кылдыгын турар ужурул. Ылангыч бо чыл-
дын тарылгасында кездеш ажил-агылдың дүжүлгө станция-
зының, «Нек-Тей», ССРЗ-ниң 50 чылы аттыг соевхоттарның
таражылары хөрүңгүн хаттың үрөгдөр чоруунга ууру
хемчеглерин план бугаар боттандырып турар. Ыңчалзак
«Найрал», «Саян», «Ал-Тургу», «Барлык» болгаш өске-даа
соевхоттарга эрозияга ууру техниканы ховуларга хомудааш-
кын-биле ундурган болгаш бо талазы-биле ажилды кошкан
чоруулар турар. Ындыг чугула айтырыгын ол ажил-агылдар-
да партия организациялары чогуур кичээлге алган болза,
ол чөптөстөрү агрономдор болдурус турган ийик.

Часкы хову ажилдарының үзүндө партия организасты-
лары хей талагы ажилдарын чорудар апар. Хамактың мур-
нунда маңа холбаштыр кездеш ажил-агыл организасты-
ларның специалисттерин, профбилел, комсомол база өске-
не-даа хей-нити партия-агитаторларын, улусчу контролыга
харысалгалыг бедиктер, олардан негелдени күштерлерин хе-
ре. Ылангыч тарылганы өрттатар хуусаанын шыңгыш са-
гырынга болгаш ажилдарының шынарын экижидерине улус-
чу контролыга улуг ролюл. Таңды, Улу-Хем, Би-
Хем болгаш өске-даа чалдың райондарының хайгылычлары
часкы тарылгада белетизилер база он эгелзириниң үзүндө
хей чүүлдерин кылган болгаш ам ажилын улам илгирейткен.
Техниканы бедик буудурукчулук ажилдары, хумагалыг
чорук, ажилдың шынары, бедик организастыг чорук, куш-
ажылдың быжыг сагыла-чуруму дээр, хову тургаларында
улусчу контролыга тур постулары чүткүлүг ажилды чо-
рудар хүлээлгилер.

Механизаторларның, ховуның өске-даа ажил-ишчилериниң
өртүзүндө социалистг чарышты калбап илгирелдер, дээр-
тик кылдыр организастаа база оларның ажилдарында,
чурттарында, даштарында байдалды таражылар бол-
дурган, база хову турлаа буудурунда столваа, чунар-бажың
болуу чогууру биле ажилдарын тургун дээр, киноларны база
көндөрттерин көргөсүн, ном, дөптөрүн, чаа солундары та-
ражыларга чогуур өйүндө чедирген тургун дээр дөнтөмал
сагыш салыр. Ол бүгү айтырыгын база-ла парторгана-
цияларның кичээлгелерин төвүгө тургустунар апар.

Бо чылдың часкы хову ажилдары онзагай байдалдыг. Ол
болза СЭКП-ниң XXVI съездинин шийитирлерин, он бирги
беш чылдың планнарын боттандырып эгелзириниң баш-
тайгы чазы. Бүгү улус-биле бир дөмөй кездеш ажил-ишчи-
лериниң, ылангыч чар ажилдыларын мурнунга сездеш-
ти улусчу сорулгаларын салган. Съездге СЭКП ТН-ның От-
чет илеткелин СЭКП ТН-ның Чингине секретары эш
Л. И. Брежнев: «Черни, ылангыч сугаттыг черлерин, ма-
шиналарны, чөмшүлгелерин, мал чөмөрүн ажилдары-
ның ажилын шийитирлиг бедиктер, бүгү культуларын
дүжүттүрүп бедиктерин дугайында чугаа чоруп турар» —
леп онзап дедилген. Бо нарын, харысалгалыг сорул-
ганы чедириниң шийитирлерин бо чылдың баштайгы чы-
лымның дүжүдүнүң үндүзүн салып, часкы тарылганы мыска
хуусаада, бедик деңгелге чорударында улуу-биле ха-
маарыш.

Он бирги беш чылда республиканың чер ажилдыларын
мурнунда харысалгалыг, улуг сорулгалар туруп турар.
Олар чыл бурдала 200—220 муң тонна тарааны, 225 муң
тонна ситенин, 100 муң тонна сенажы, 400 муң тонна си-
посту, 10 муң тонна ситен далганын буудур ужурул. Бо-
чылдың хүлээлгелеринде бир гектардан-на 10 центнер та-
рааны, 80 центнер картофелди, 125 центнер ногааны, 150
центнер силосту өстүрүп алырын айткан. Ол бүгү сорул-
галарны чедип алырын кездеш ажил-ишчилерин күжүн
мөңкүзери, оларның өртүзүндө организастык, политмасса-
лыг ажилды үнүң негелзирин дүшүрү тургузары — СЭКП
райкомдарының, соевхоттар парторганизацияларын бир
эң чугула сорулгалы болур.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ДОПЧУЛАЛЫ

Республиканың районнары-
ның часкы тарылганын чору-
ду турары майның 11-де ме-
дээ-биле мындай болган:

районнар	Часкы хову ажылдарының планында (га)	Часкы хову ажылдарының үзүндө (га)
Бай-Тайга	1962	32,4
Монгуш-Тайга	—	—
Барыш-Хемчик	600	7,2
Өвүр	468	19,0
Чөөн-Хемчик	7386	20,0
Улу-Хем	2558	7,9
Танды	5017	8,3
Биш-Хем	9382	26,2
Тоңу	691	3,5
Кая-Хем	6763	13,5
Тес-Хем	1544	20,8
Эрзин	—	—
Кызыл	4985	11,0
Республика	42833	14,0

Майның 11-те чедир республи-
кага нитизил-биле чаштыр-
ган тараа культулары эрт-
кен чылдың ол үзүндө турга-
нында 11400 гектар эвээш
болган. Бо чылдың час эрткен
чылдыңдан эвээш эрте эгел-
зир болган ажил-агылдар
шөмөрдүн шыгын башкарып,
чаштырылган бөлөк бол-
гаш ажилдарын чогуур үзүндө,
бедик агротехниктиг деңгелге
чоруткан. Ыңчалзак болу
бээр чааваас лопаттарын эрт-
терин болгаш чаштырылган
дала-шанын билигир. Бир
тараа чаштырылган оладан эгел-
зир болганда, ажилда дүргөн
темп болган бедик шынар эр-
гежек тутула. Ам чер ажил-
дыларга чүткө хун эвээс харын
шак буруу үндүлг. Тус-төс
райондарда болган ажил-агыл-
ларда часкы тарылганын чору-
ду турарын байлаа кан-
дыгын?

Үстүлгө тургускан сан-матер-
иалдар алырга. Бай-Тайга,
Биш-Хем, Чөөн-Хемчик болган
Тес-Хем райондарының соевхо-
тары чаштырылганын эвээш ор-
ганизастыг болган шалым тем-
пиги чорутуп турар. Илгир-
генде, «Тезик», СЭКП-ниң
XXV съездин аттыг, «Кызыл
тараачын», «Ал-Тургу», «Мур-
нак» болган «Чула-Бажы»
соевхоттарында механизаторлар
чаштырылганын бедик темпиги
чоруткан, планын 31—46 хуу
чедир бөгөп.

МОСКВАДАН ЧОРУПКАНЫ

Күш-ажылдың Көңгө пар-
тияның ТК-зынын Даргасы,
Көңгө Улус Республиканың
Президенти, күрүне башчи-
ны, Министрлер Чөвүлелини
Даргасы Дем Сассу-Нгессо
партия-күрүне делегациянын
баштады май 14-те Москвадан
Ленинградка чоруука СЭКП
ТН Комитетинин, ССРЗ-ниң
Дээри Совединин Президиуму-
нун болгаш Совет чазактын
чазакнын бугаар ол бистин
чүртүгүска албанын найралы-
чы аян-чоруу кылды келген.

Алордору ол делегацияны
СЭКП ТК-нын Чингине секре-
тары, ССРЗ-ниң Дээри Со-
вединин Президиумунун Дарга-
зы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-
нын Политбюро кеңигүүнү,
ССРЗ-ниң Министрлер Чөвү-
лелини Даргасы Н. А. Тихо-
нов, СЭКП ТК-нын Политбю-
ро кеңигүүнү, ССРЗ-ниң даш-
кы херектер министр А. А.
Громыко, СЭКП ТК-нын По-
литбюро кеңигүүнүнүн канди-
дат, СЭКП ТК-нын секретары
Б. Н. Пономарев, албанын
өске-даа кижилери барып
үздү.

Д. Сассу-Нгессо Москвага
чоруп турганын үзүндө со-
вет хей-нити талзакчылары-
нын бистин чүртүгүска най-
ра.

Ыңчалзак он бирги беш
чылдың баштайгы чазының хо-
у ажилдарының темпиги бед-
ик негелдениң деңгелге ам-
лаа четпейн турар. Чазын ча-
жар культуларын чашты-
рылганын он ша-ла ажил дү-
нүдө, бедик агротехниктиг
деңгелге эрттерин чедип
алыр ужурул. Бо чугула кам-
панияны хуусаанын узамдык-
тырар болза, күзүн барып
хей-хей дүжүттү чедир ажил-
дыга таарымчалыг чорудар. Чүтө
дээр, чазыны көк болганда
черин часкы посолот эвээс ал-
гышты кыг хууер эгелзирге,
лордан-на курган кзар. А кур-
гаг черге чаштырган тараалы
чаагай дүжүт алыр деп ына-
ныл болбас. Ындыг турбузе,
амга чедир-ле тараа чашты-
рылганын ажил-агылдары
эгелзир кыргын илгир районнар
бедик бар болуп турары элде!
Чикээ, Эрзин районун соев-
хоттары чазын чажар культу-
ралары 7547 гектарга (сон
шынды тараа аймаа 800 гек-
тар) тарым планын, а бүгүн,
ге чедир чазы-лаа гектарга
тараа чаштырар. Чүтү ма-
на турармы? деп айтыр
чайгар-ла тургустунуп келер.

Ол ишкан Барыш-Хемчик,
Улу-Хем, Танды, Кая-Хем
болган Кызыл райондарының
соевхоттарында тарылганын
темпиги күзү болуп турар
«Бөлөк», «Шекпээр», «Ре-
волюцияның далыбыжы» соев-
хоттар чаштырылганын чүткө
чаа эгелзир турар. А «Най-
рал», «Улу-Хем», «Кызыл-
ажылдыг хову», Жалнов аттыг,
Тока аттыг, «Кызыл тара-
ачын» соевхоттар тараалынын
чаштырылганын амга чедир
эгелзир. Шаа нитиг сатын
шыгын чорук биле эгелзир бол-
ду.

Часкы хун чылдың чөмөгөр,
Ыңчалзак часкы хову ажил-
дарын элде мыска хуусаада,
бедик агротехниктиг деңгелге
шынартып чоруулары он бирги
беш чылдың баштайгы чылдың
тараа болган мал чөм
культуларын чаштыр дүжү-
лү алыр маңагыш. Ын-
чангаш райондарының партия
совет, чазы ажил-агыл орга-
нлары бо чугула кампанияга
онза кичээлгелер салып, он
чоруктамын түр бүртүрүп
контролыга алдыр эргежек
чүткө.

Ыңчалзак часкы хову ажил-
дарын элде мыска хуусаада,
бедик агротехниктиг деңгелге
шынартып чоруулары он бирги
беш чылдың баштайгы чылдың
тараа болган мал чөм
культуларын чаштыр дүжү-
лү алыр маңагыш. Ын-
чангаш райондарының партия
совет, чазы ажил-агыл орга-
нлары бо чугула кампанияга
онза кичээлгелер салып, он
чоруктамын түр бүртүрүп
контролыга алдыр эргежек
чүткө.

«Союз-40» космос кораблин каттышкан экипажы (со-
глай таланында) кораблдың командири ССРЗ-ниң ужу-
ушчу-космонавты, Совет Эвилелинин Маадыры полков-
ник Л. И. Попов болгаш космонавт-шинчилекчи, Румын Со-
циалистг Республиканың хамаатызы, РСР-ниң шөриник
уура чүдүлүг улуг лейтенант-инженери Думитру Прунариу.
СЭТА-ның фотоз (чуртукта фототелеграф-биле алган).

Леонид Иванович ПОПОВ Думитру ПРУНАРИУ

Совет Эвилелинин Маадыры
ССРЗ-ниң ужуушчу-космонав-
ты Леонид Иванович Попов
1945 чылдың август 31-де Ки-
ровград областын Александр-
ия хоорайында төрүттүнгөн.

Черныговун Ленинни комсо-
мол аттыг шериг уура чүдү
күштеринин 1968 чылда доос-
кан сөөлүдө шериг-уура чүдү
күштеринге чүртүгүска ужу-
ушчу болуп албан эрттирген.

Леонид Иванович 1970 чыл-
да космонавтыларын өрттатар
кырган. Космос аппараты

тарын ужуушкунунар
башкарынга киришкен.
Л. И. Попов — 1971 чылдан
бээр Совет Эвилелинин Комму-
нистг партиясының кежи-
гүнү.
Космонавтылар белетизер
текке ол ажилдашкан. Ю. А.
Гагарин аттыг шериг-уура
чүдү академиясы 1976 чылда
дооскан.

«Салют-6» стацияга кол эк-
спедицияны командири Л. И.
Попов 1980 чылда 185 хонук
урулушкуну космоска баштай-
гы ужуушкуну кылган.

Румыния Социалистг Рес-
публиканың хамаатызы Думи-
тру Прунариу 1952 чылдың
сентябрь 27-де Брашов ко-
райга төрүттүнгөн.

Бухарестин политехниктиг
институтун 1976 чылда доос-
кан сөөлүдө уура чүдү эвээс,
дуңга инженерлер ажилдаш.
Оон соода шериг-уура чүдү-
лүг офицерлер школына доос-
кан болган Румынияны улус-
тар өрөдөлгөсчү уура чүдү
полугука албан эрттирген.

Улуг лейтенант-инженер Ду-
митру Прунариу — 1973 чыл-
дан бээр Румынияны Комму-
нистг партиясының кежигүүнү.
Космонавтылар белетизери
Ю. А. Гагарин аттыг тө-
ке «Интеркосмос» програм-
масы бугаар космос-ууруш-
кунга 1978 чылдың мартта
белеткенин эгелзир. Башкарып,
галык «Союз» кораблдың бо-
лган «Салют» деп орбита стан-
цияны программаны бугаар
өрдөлгөсчү бүрүн чүдү-
лүг эрткен.

«Союз-40» кораблдың командиринин ужуп үнөр мурнунда МЕДЕГЛЕЛИ

Эргим эштер болган өнүк-
тер!
Аким-дуума чурттарын—Со-
вет Социалистг Республка-
да Эвилелинин болган Румы-
ния Социалистг Республка-
ның хамаатызы «Союз-40»
деп совет корабл-биле кос-
моске ужуушкуну бөгүн
эгелзир деп турар. Каттышкан
бо экипажты командири бо-
луп бедик илгелде болган ал-
дарын мөңө көргүсө-дир.
Чериян эң баштайгы космо-
навтыны — ССРЗ-ниң ха-
маатынын адим 20 чыл бу-
га—«Союз» деп орбитанын со-

рунгар, 1961 чылдың апрель
12-де дегелер динна. Бистин
Төрөн чүртүгүска эрсе-ди-
нин огу Юрий Алексеевич
Гагарин өлүм чок маалы-
гы чоруп бистин чаа-чаа
ужуушкуну кыргычтар
уура чүдү болган.
«Интеркосмос» ажилдаш
кылдыган программаны бугаар
социалистг чурттарын
кросмонавтыларын «Салют-
6» деп орбитанын со-

вет эртем-шынчилел комплек-
сине кады боттандырып турар
шинчилелдерин болган ше-
нделдерин бистин ужууш-
куну доосар.
Аким-дуума чурттарын тө-
дөлгөсчү космоска кады
ужуушкуну космонавты со-
циалистг чурттарын улустары-
нын буудуш найралынын,
үр-түнелдег кады ажилда-
шканын болган чалгыс
экижине хөрүн болуп турар.

«Союз-40» кораблдың эл-
жыны өмүзүндө илгелзир
нын болза: космоска ужууш-
кунга бедик бис, биске
далаа хундулуг болган ха-
рысалгалыг далаанын күрө-
счүлгө боттарыны бугу
билигине болган дүжүлгө-
счүлгө кыргыч бис.

«Союз-40» кораблдың космонавт-шинчилекчинин ужуп үнөр мурнунда МЕДЕГЛЕЛИ

Эргим эштер болган өнүк-
тер!
Румыния Социалистг Рес-
публиканың хамаатызы меңө
бедик алдарын көргүсө-дир.
Румынияны уура чүдүлүг
төгүлүгө чаа, чугула эгел-
зир — космоске ужууш-
куну кылдыр — патриоттук
уура харысалгалыг далааны
меңө илгелзир меңө бис-
билан, космоске ужууш-
куну кылдыр бө.

Бодурун бүтү-ле күжүм-
биле, кызыгар чок бердинг
чорум-биле бистин космос
ужуушкуну устуру програм-
манын күүсөлдөргө илгелзир бээ-
ринге бүрүн шийитирлиг мен.
Социалистг Румынияны
алдарын үндүлгөсчү — Ру-
мын Коммунистг партияны
нын тургустунгандан бээр
60 чыл оюнга бодурун космос
ужуушкуну тургускады
мен коммунист кыжыге, меңө,
онза өөрүчү-дүр.

Румын Коммунистг партия-
ны Топ Комитетинде болган
Румын Социалистг Респу-
бликаның чазакны, Совет Э-
вилелин Коммунистг партия-
зына болган Совет чазакка,
эштер Николае Чаушескуга
болган Леонид Ильич Бре-
жнев меңө көргүсө илгел-
зир чүртүгүн хандыгандан
өөрү четтиргенин бо сору-
к киришкенин үлөс илгел-
зир чөмшөргө көрүрү.

Бистин ужуушкуну устуру
румын-совет харылаалары, бис-
тин улустарыны холбаштыр-
ган эвилел найралга, кады
ажылдажылга болган эл-сет-
ки каттыштырылганын, тай-
быга болган дегелер дашы-
гына бараал болур!
Илеткери болза: ужууш-
кунга бедик мен.

КЫЗЫЛ ХОРАА СОВЕДИНИ ДУПАТАРЫНГА

1981 чылдың май 20-де
СЭКП Кызыл хооромунун ху-
раалар залында улус депутат-
тарынн хоорай Совединин
эзэлтиг VI сессия болурун
депутаттарга диннатты.

Хун айтырым: «СЭКП-ниң
XXVI съездинин шийитир-
лери дүштүр улус депутат-
тарынн хоорай Совединин со-
рулгалары».

АРХИТЕКТОРЛААР СЪЕЗДИЗИ

ССРЗ-ниң архитекторлары-
ның VII съездин партияга,
совет улуска, поадылгыч от-
чет болган. Ол бодуң ажи-
лы май 14-те Москвага доос-
кан.

Шыңалда болур.
ССРЗ-ниң Архитекторлар
эвилелин баштаар чериниң
отчетту үлөс ажилы съезд
чүдүлүг деп көргөн болган Төп
револю комиссиянык илет-
кел биздиз. ССРЗ-ниң
Архитекторлар эвилелин
баштаар чериниң болган Төп
револю комиссиянык чаа
составы делегаттар сонган.

Тудук хер

СЭКП-НИН XXVI СЪЕЗДИНИН ШИИТПИРЛЕРИН-АМЫДЫРАЛГА ХАНЫ ӨӨРЕНИР, ПРОПАГАНДАЛААР БИС

ЧАА АРГАНЫ АЖЫЫ

Ак-Довурак хоорайнын ажылы чоннары, бүтү совет улус ышкыш, СЭКП-нин XXVI съездинин шийтпирлерин амыдыралга ботандырар даш күжүн, энергиянын болгаш билин берип, сорук киришкенин ажалда турар.

СЭКП-нин XXVI съездинин шийтпирлерин хоорай чурт-такчызы бурунгу чейир та-йылап-тайышты рары, съездинин негеделинде дүштүр оок төгүлүт материалдарын пропагандалаары амы үеде «Тыва даг-дугу туут-ну» парткомунун болгаш бүтү партия эге организацияларын ажалында бирги чергенни кол сорууга апар-ган.

Бистин парткомунус болгаш хоорайнын партия организа-циялары пропагандалаар болгаш агитациянын ычкарга тургу-зарын съездине белеткел чорун турду-ла кылган. Съезд мурну-нж чарыжыга 5000 ажыл киришкен. Оларын ды-ка хейи огуу беш чылдын доостур чылынды даалгаларын болгаш съездин төлөткит үт күтүр даш алган хүдээлелерин чедикчинини күөткел.

Съезд сөөлүндө оок мате-риалдарын пропагандалаар болгаш өөренир сорууга дүштүр идеология кадрларын практикактик болгаш ме-тодиктик дуга көргүзүр тала-ам биле чамдык ажылдарын чоруткан бис. Хоорайнын пар-тия организацияларын сө-кретарларынын, пропагандис-терин, идеологияларын, по-литформаторларын, агита-торларын семинарын эрттир-ген.

Оон аныда бистин пропа-гандистерин болгаш агита-торларын партия обкомунун организациясына семинарларга, «Тыва даг-дугу» комбинаттын чехтеринге эрттиркен се-минарларга база киришкен. Ам хоорайда 1200 илеткелчилер, бүдүрүлгелерин болгаш орга-низацияларын дүдүрүкчүлөрү база инженер-техниктиг ажалдакчылары пропаганда ажалында хаара туттуңган.

Ол чутула ажалга хоорай-нын «Билин» институтунин кежигүнери Х. Ч. Сарыгдар, Н. П. Павлов, В. С. Чан-лан, Б. А. Кучеренко, О. Ю. Чичев, Г. И. Савильева болгаш өскөдөр-даа тамаар-жыр.

СЭКП-нин XXVI съездинин материалдарын 22 политшко-лада болгаш теоретиктиг се-минарда, 68 коммунисттик күш-ажыл школаларына өө-ренир турар. Арыгал фабрика-ларда, рудникте, энергосте, «Тыва даг-дугу туут» эрге-делинде болгаш өскө-даа кол-лективерде кичээлдер бедик деңгээлде, дынакчыларын практикактик ажалында биле ханы холбаалары артып келген.

Болгаш политиктиг болгаш экономикактик өөренилгенин шы-нарына эки салдарын чеди-рип, дегелег хөгжүдүлгенин база революстуг чорудула-нын, СЭКП-нин экономикактик болгаш социал политикалын-ны нарын айтырылганын ды-накчыларын эки билин алы-рынга хуулаан.

Партия организацияларын болгаш пропагандистер шко-лаларын база семинарларын кичээлдерин коллективтерин

мурнула салынган соруула-лар болгаш ажалдакчылар-биле сырый холбаштырар ту-рар.

Чижээ, теоретиктиг се-минарлар кичээлдеринге чехтер дүдүрүкчүлөр болгаш комби-нат эргелигин кичээлдерин начальниги - пропагандис-тер иленкейлиг киржилегил. Чижээ, Т. Х. Самданчап, Е. А. Зобин олар бүдүрүлгенин ажалынын бедиринин арга-нын дилеп тыварынче, күш-ажыл эртеме үнелгелер ор-ганизаастарынче, чаа техника-нын болгаш технологиянын ажалынынче дынакчыларын кичээлгеин хаара тут-кан.

Партия шуугаанынын мате-риалдарын пропагандалаарын СЭКП-нин XXVI съездинин делегалы, арыгал фабрика-нын дерлелер машиници У. Т. Монгуш идепкейлиг ки-риш турар. Ол хоорайнын ды-ка хай коллективтеринге ужу-ражылга кылган. Съезд деле-галынын чутула улут со-нуургалды болдурган, ак-то-уурачыларын шалычын күш-ажылче хай-хат килгилген.

«СЭКП-нин XXVI съезди-нин шийтпирлерин - амыды-ралга» деп тематик чалгыс-тай политиктиг белеткелерин болгаш эрттиреринге партком-нун 25 илеткелчил, бүдүрү-гелерин 36 дүдүрүкчү бол-ган инженер-техниктиг ажал-дакчыны, улус ажал-агы-нын 177 тускай эртемчилер киришкен багай өвс түнел-ди болган.

Өскө бир чижээ, Чоокта СЭКП-нин XXVI съездинин

СЭКП-нин XXVI съездинин шийтпирлерин пропагандала-рынга болгаш тайылырлар-ынга Культура оркуну, хоорайнын радио дамчыдылганы, хай тиражыг «Абсет даш» сойун биске улут дуга чеди-рин турар. Ажал «СЭКП-нин XXVI съездинин шийтпир-лерин - амыдыралга» деп эге-биле ак-доурачыларын күш-ажылчы көдүрүлүшүнүн, социалисттик чарыжын чорун турарын, съездин шийтпирлеринге дүштүр со-руугаларын дугайында мате-риалдарын чырымы турар.

Улут болгаш харымсалары ажал эгелген. Кылыр чуту-лар дөй. Партиянын XXVI съездинин материалдарын чутула коллективтерге өвс, чонун чуртпа турар чеди-ринин ажалы-биле өөренир, кичилерин улаан-медерели-ге илейлиг салдар чедирер чутула. Амы үеде бистин партком Л. И. Брежневтин илеткелин болгаш СЭКП-нин XXVI съездинин материалдарын өөренир талам-биле органи-заастыг чемчегер дугайында СЭКП-ТБ-нин докталын кү-селиринче улаанга чемчегерин ажалдан кылган, олу кү-дүн алыр деп турар. Ол бол-за Ак-Довурактын партия ор-ганизаастынын, идеология-ларын, политформаторларын болгаш агитаторларын ажалдакчыларын дайынчын программа болур.

С. КУЖУГЕТ.

«Тыва даг-дугу туут» эрге-делинин партком секре-тарынчын оракачызы.

Беш чылдың кижилери

Хойжуун ажылы чыныштыг. Ол олу, даш билбес. Оол-дашкын үеинде дүне беин удуур чай чок апаргымалар. «Октябрь 30 чылы» советтун хоочун хойжуу Хожуй-оол Биче-оолович Монгуштуң ажалы мыдыг. Оон турдула Ак-Шатта, Хожуй-оол Монгуш 18 чыл дүргүзүлдэ хой кааларын келген.

Хожуй-оол Биче-ооловичтин колданыла 400 хир төртүр хой бар. Он бирги беш чылдын баштайгы чымыла төртүр чус хойга оонаштыр 90 хураганы менди доруктурарын хой-жу хулаанган. Ол бодунуң сөөгүнө эс болган. Дунжун төртүр тогу хойларын 100 бажыга оонаштыр 92 хураган менди камгалап алган.

Ону беш чылдын түнелги-биле Хожуй-оол Биче-оолович коммунисттик күш-ажылдын шалычын деп атты чедиң ал-ган. Ам хойжуун сагыш салыр чүеэни-ле хой. Улавас эге-лэр кырдылдага хойжу белеткенин, хойнуң дүгүн чидирг-чок алыры-биле саргыга удуур эми ажаллап, өскөтө дүшкен, харагана дымраттыган дүктү удуур чымп турар. Кыжын хо-дан хойнага чиртер чемин боду белеткен аларын база ху-лаанган.

Хойжуун кадайы Кеенде Кууларда олу-дун чок, Чаш хураганынын азырап эстүрерин, арган-дорган хойларын ажалан чемчегерин ол харымалап турар. Бо ийирылалыг, күш-ажылчы ол-бүтө төрүн советтунуң малын чыл бүрүе онча-менди кадалган, баш сапын эстүрүп турар.

Кыпка ажалдашкан белеткен дугайында. Эрин район-нун малчыларын кыйгырынганы харын кыдыр Хожуй-оол Монгуш кыштаан септелгенин боду кылып турар.

ЧУРУКТА: хоочун хойжу Х. Б. Монгуш.

«Каа-Хем» разрезинин шахтерлары беш чылдың дөрт айлары-нын ичинде 364 муң тонна хомур-лашту казып тыпканар. Ол болза, дөрт айнын программаларын барык чээрби муң тонна хой-дур. Хомур-лаш тыжыж өрүмччилерин ажал-дында улут хамааржыр. Михаил Александрович Рен дур-жугаагы өрүмччилерин бээрзю. Ол он бирги беш чылдың шалычын болгаш хүн нормазын үргүдү 120—130 хуу кү-селин турар.

ЧУРУКТА: СБШ-200Н станектун машиници мастер М. А. Рен.

А. ЗАЙЦЕВИЧ фотолары.

Салынган коллективтин ша-нага улам сорук кирип, ажал-дык темпизин апрельде улам белеткен. Коллективтин бот-ордула-чарыгалыг алды кат-тыжымынын 20 магазин, нери дөрт айларын планын оонаштыр бүрүн күөткел, планда ажыр 264 муң рубль-дин баранын саткан.

Апрельдин түнелги-биле ма-газинер ортуунда калбарган социалисттик чарыштын тил-лекизинге «Саян» универмаг-нын коллектив сараткан. Ук коллектив үрүмкел салар бараан саарылаанын апрель-де планын оонаштыр 102 хуу күөткел, салынган ма-газинер аразында шилчир Кызыл туу-биле шийткан.

Салынган коллективтин ша-нага улам сорук кирип, ажал-дык темпизин апрельде улам белеткен. Коллективтин бот-ордула-чарыгалыг алды кат-тыжымынын 20 магазин, нери дөрт айларын планын оонаштыр бүрүн күөткел, планда ажыр 264 муң рубль-дин баранын саткан.

Апрельдин түнелги-биле ма-газинер ортуунда калбарган социалисттик чарыштын тил-лекизинге «Саян» универмаг-нын коллектив сараткан. Ук коллектив үрүмкел салар бараан саарылаанын апрель-де планын оонаштыр 102 хуу күөткел, салынган ма-газинер аразында шилчир Кызыл туу-биле шийткан.

АПРЕЛЬДИИ-БИЛЕ

Кызылдын улутпир бараан-нар салды 1981 чылдын бирги кварталын түнелги-биле сал-дыр организацияларын ажал-дында калбарган социалисттик чарышты тилектиг болуу, СЭКП-нин Министрлер Чөвүл-генин, профсоюздеринин база ВЛКСМ обкомунун шил-чир Кызыл туу-биле ший-ткан.

Салынган коллективтин ша-нага улам сорук кирип, ажал-дык темпизин апрельде улам белеткен. Коллективтин бот-ордула-чарыгалыг алды кат-тыжымынын 20 магазин, нери дөрт айларын планын оонаштыр бүрүн күөткел, планда ажыр 264 муң рубль-дин баранын саткан.

Апрельдин түнелги-биле ма-газинер ортуунда калбарган социалисттик чарыштын тил-лекизинге «Саян» универмаг-нын коллектив сараткан. Ук коллектив үрүмкел салар бараан саарылаанын апрель-де планын оонаштыр 102 хуу күөткел, салынган ма-газинер аразында шилчир Кызыл туу-биле шийткан.

В. КУУЛАР.

Чылдың-на кем оруу ажал-тынары билек туудуга херек-лээр чудуктар дагган сал Бин-Хемин ухарын, шыкын чал-гыларын ажал эркен, найм-сылал Кызылга көп доктар. 150 метр узуң дүртүгү 500—600 кубометр сал бодунуң узуң оруун Тожу районун Ирбан суурдан аделер. Нам белеткелчилеринин ол суурунун тууу 20 чыл мур-нула эгелген.

Балды, хирезин даажы-дыналыг, кичи холу даш көрбөз нолган эминини ыр-жымын, чөөкка чеди-ле ажал-ларын бодуларын даажы-ында-хаа урар турган. Бин-Хемин шала дөрбөктел-ди ажалан бо чери хану сы-нын, туудуга хереклээр-наш-биле байла. Ону ху-магалыг ажаллаар даш ки-жилер көстүп кээп, ажалын суурун баштайгы бажыны-нын орун демжелеп өргө-дө калтырган. Ичан тууту-ган ий бажын амы үеде төл сал даш чер апарган. Ирбан суурун баштайгы үнелгел-чилери — чээрби туудуг-ларга ол бажынар чурттаар, чеменир, ойнап хөгдөөр өргө-дө база склады бооп турган. Тайгада суурун таваан са-лышканнар: Евгений Батов, Алексей Бабушкин, Евгений Павел Крылатов, Семён Са-фонов болгаш оон-даа өскөдөр Ирбан суурда ам-даа чуртта-мышааннар.

Сөөлү беш чылда Ирбан улам өтүп хөгдөөр болган оон чону барык ийи катан өскөн. Ам бо хүндөөр суурун 800 чурттажылыгы 9000 дөрбөл-тин метр шөлдү 250 чуртта-га тууду, толдугайлаарга, бир

ТАЙГАДА СУУР

кижиге 11 дөрбөлтин метр шөл оонаштыр турар. Чуртта-жыларын ортумак намын 35 хар.

Эн чыткан эмин-арганы от-турган, хөгдүлгелер суу-рун туткан мый белеткелчиле-ринин ажал-толу—70 ортунуң ажал-салга, ортумак шөлалы кичизиттиги, өренин турар. Улетпир барыштарынын, аш-мачын ий салдылары, стол-ва, хлөб быжырар чер, амы-дырал хандырыла комбинаты суурун чурттажылыгы ба-раан болуп, оларын херек-ленин хандырын келген. Ирбан-чыларын культура-амыды-ралда чурттажылыг хай. Бир чыл бурунгар ак-көк экран-нын чалгыны оларга чедиң кээп, солун дамчыдылганын көргүзүп аделер. Ажалын суурун эң-ве көскү черинде 140 олуутуң клуб бар. Ажал чурттажылыг хөгстү үеинде кинофильмдерин, концерттер-ни, бот-тыныгыр артистер-нин ойн-тоглазын көрүп, те-матик кежээлери, ужуражы-галарын организастан эрти-рин турар.

Ирбан — ийи белеткел-чилерин сууру. Он кол бай-ла—ажыл-ишчи кичилер. Тайга черин кыдыр-ишчин ажал-бойдуу оларын ажал-чын бир тускай хевирлээр. Бот-боттарында дугаалыг, бир дөңгөн ажалдажылыг олар мыктар. Ичанган мы-ла саган сорууганын чедиң алыр, күш-ажылга ханды-мышылг ажалчылар хой. Улуң болгаш шилгелек еим-

ныг, хой чутаага мыак өвс Н. А. Савоскин ийи белеткел-чилерин мурнакы бригадир-леринин бээрзю. Николай Александрович Тула бөлбө-дөн Ирбанга он беш чыл мур-нула чедиң келген, ол кай-гамчык оранга тааржып, ту-румчун ажаллап, чурттап бер-ген. Бодун ажалын оол бай-тай ужураг мыктарын бу-дуун ашпап, оларын чогуур хемчөөлө доорал турган, оон соонда мый ужуручуларын мергежилин шийгелдир алган, ам мурнакы бригадир апар-ган. Ирбаннын ажалчына-рын мергежилдин өзүдөжы мыдыг.

— Силерин бригаданап бүдүрүкчүлүг ажаллаш, эң хой телеверин чунун чылда-гаанынан чедиң ап тура-ры? — дээрин союурага-рыска, ол кезек бодуны ора-— Ажалын буруу холуш-как мергежиди шийгелдир алган болган турушкун чок шудурга ажаллап турар — деп кыска харымалады.

Н. Савоскиннин брига-да-ныг мындыг таваарла бол-ганы база билини: сыйла-ган чаштаан бууду трактор-нун радиаторун өттүр дөңгө-ге, ону септөөр дөңгө хун негеттинген. Ийи белеткел-чилер ол үеде хол курут өлү-бааннар. Бир чамыктары тракторнун септөөчкө, өскө-дөр бир айла олар мыкы бе-леткел, он түнелгелде ол айла туугу мыкы белеткел-чилер ийи катан ажыр куу-ба-

ЭРЕС-КЕЖЭЭ БЫЗАЧЧЫЛАР

Өмүр районун «Кызыл туу» советтун чыл келген тууду-еуу, сайманын оор. Оон де-ленинде чыгыш, чыркы чурттага бажынары болган оон-даа өскө туудулар ме-жир турар. Ук объектилерин ажаллап киригеринге советтун туудугу бригадалар узуун кирип келген. Оларын эра-

Борис Саяан ууртканы бызаңчылар бригадалык пар-тиянын XXVI съездинин материалдары-биле ханы та-нышкан, көзү черлерде ту-туун турар тууду объекта-ларын эки шынарыг кылыр даш кужениннин ажаллап тур-ган. Олар бо чылдын ийги-лиг калтырган кылынар тууду болган шевелер ажалларын чогуур үеинде дооралыг бу-зурелгилер.

Сөөлү беш чылда Ирбан улам өтүп хөгдөөр болган оон чону барык ийи катан өскөн. Ам бо хүндөөр суурун 800 чурттажылыгы 9000 дөрбөл-тин метр шөлдү 250 чуртта-га тууду, толдугайлаарга, бир

Д. ООРЖАК.

Пассажир автотранспору-нун ажалын амы үенин не-геделинде дүштүр тургу-зарынга социалисттик чарыш улут ужурудалыг. Бо талам-биле Кызылдын пассажир АТБ-ни-де социалисттик чарышты ор-ганизастан турарын чижекке көргүзүп болур. Ийи соци-алисттик чарыштын организа-циянда чаа чүм бар. Чолачы бүрүзүн ажалга беш чылдын күш-ажылчы календарын кы-лып турар. Ажал чыл сапы-ла-ла оон тускай социалисттик хүдээлелерин кичи билин турар. Планнын болгаш соци-алисттик хүдээлелерини күөс-лөдөж календарга аң салында демделгелер. Чогуу-на ону барымдаап көрүп турган, ча-рыштын түнелгелерин үндөр. Эрткен чылдын дөртүк кварта-лында мыдыг демделгелерин бугулар автобустун 63 болган таксинин 39 чолачыларын «Терини эки ажалды» деп атты кылган.

Ийи чылда-ла социалисттик чарыштын организаастарында, оон дөштүг чорун күштелдир-ген талам-биле ажалда чет-пестер хей. Автоэкзалдар болгаш автостанциялар кат-тыжымынын чарыш сула организаастарында. Оон түн-нелинде Кызылда төп диспет-чер черин ажалы сула, оон ажалдакчыларын принципал-дык өвс болганын авто-бустарын графикастыр улар, рейстер оонаштыр ажал ут-чоруктар ам-даа үргүлүдөж-на.

Он бирги беш чылда респуб-ликанын пассажир автотран-спортунун ажалдакчыларын мурнула улут сорууга сал-дыган. Материал-техниктиг базанын быжылыгы-биле на-мын чаа-ла туудуларын кылы-ры негеттинген турар Чаз Шаган-Арыга автоэкзалды, Хандагайтыга, Хову-Аксинга автостанцияларын тулар. Кы-зыл хоорайнын автоэкзалын ажаллаа кинер. Тэти, Са-рым-Сеп, Эрин, Самгалалы суурларга, Туран хоорайга Кызыл ПАТБ-инин, Ак-Дову-рак, Чалаан автобустары-леринин филиалдарын тулармын күүсөдүп турган, пас-сажир автобустарын ший-чешинин доктал болдура-рын, оларын график бугулар ажалдаарын чедиң ап болур бис.

СЭКП-нин XXVI съезди-нин шийтпирлеринде пассажир транспортун ажалын улам экижидер дугайында айттыг-на соруугаларын амыдырал-га ботандырар даш мурну-нж ажалдакчыларын пас-сажир автотранспору-нун ажалдакчыларын ботан-рынын күжүн болгаш билин харам чокка үндүрүп, ажал-даарына чигинип турбас.

Л. ХАСАНОВА, республиканын автотран-спорт эргелигинин началь-нигинин оракачызы.

ЛЕНИННИН БЕЛЭЭ

Великоустюгун судно-турлар заводунун библиотеканын азыктанган ном делегейи улуг эвес, ында түгөсү айдан том делегетинген. Мындаа-да Вологодск база Архангельск областтарын номга сонургалы-тарын манаа сонургалы-уугу. Ол номдарын далайы-ларда В. И. Ленин болу белек-ке берген.

Сонгу Динанын суг флоти-лизинын ыңгайы кыркыч-чиды Ильяичин белен у-таппар. Олар аңаа чук суд-ноларын шериг корабльдары кылдыр өдө дериш алгаш, ин-тервенттер-биле демиседе тилеэнир. Судно заводунун партия организационун сек-ретары, ажилчын чо-раан, 1919 чылда шао-лаан дашкаар өөредиге талазы-биле бирги сөө-дүнүн делегейи М. Пестовский мыңаар сактыр: «Сөөдү ху-дарларын аралында чалар-да Нележа Константиновнага судноларда ном номчулсаар

кижилик хей, шуптуус өө-рө-нип тур бис, а ном делешпес— деп хомудалымны Н. К. Бру-скалга чугаладым». Ону Вла-димир Ильичиге дамчыдыпкан, оон Ленин Петроградтын би-блиотека фондундан далай-жыларга номнар берин даас-кан. Уданаада Великий У-стюга бүдүн вагон ишти ном келген, ажилдыршыкка үн-ген судно бургуу-де библио-теканы кады ап чоруур турган.

Ол дайын хүнеринде кел-ген номнарны катаалот кым-даа туртпаппандан, ап ыңгайы библиотеканы дол-у-буга тургуузу конуг бер-ген.

Библиотеканын амгы өргө-лөкчү Борис Иванович Ма-кеевич дыка үр үдө дилеп турган, Петроград библиотека-зын талмазын салган алдан номун тыппан.

В. Гуськов, В. Жуков, СЗТА-нын морр. Архангельск—Великий У-стюг.

ЧҮРЭЭМ ТУДУШ

Кижилерин өөрүшкүзү — Боттуу кылдыр чалбышталып, Кижилерин ажит-шүжү — Ботууну уг, саргы саргы, Чөптүгүт килеп-кылым — Сөөгүмге дээр хайын кирип, Арбын чонда чүрөөм тудуш Амдырап чоруур-дур мен.

Ыгдан турда хулууртуп, Ырпал турда—халактаным, Кижилерин хонунге Киржиле чок көлө болуп, Сагыш-сеткил өдүлгенен Чамдыктары дөсөөз мен. Арбын чондан хоорудур Амдырап шылаас мен!

М. ОЛЧЕИ-ООЛ.

ТӨРЭЭН ЧЕР ДУГАЙЫНДА

Кара-Халду көрүмгө, Хөлбейиштин чыдар-ла ийин. Кадыр даандан хараарымга, Көрүнүккө демей-де ийин. Кызыл, кашпа, шоран болгаш Хөлбейиш Көзөр-Хемни. Кызыл чок шөвөр болгаш Хөндү чымчак чонумайы.

Алдым, үстүү Талдыг-Чулар Айлыг, бестиг байлак-ла ийин. Аралашкан арбын чонум Ай лег, Хүн дег эргим-не ийин. Үстүү, алдым Талдыг-Чулар

Уурген, мыйрактыг. Уелешкен эргин чонум Угер болгаш Шолбан-на ийин.

Экин таа, Боом даа Эстен тур бе, хадым тур бе? Эргин чонум алыз сүрүк Эки дегин, менди тур бе? Кара-Халде, Даштыг-Халде Халым тур бе, эстен тур бе? Кадар ойттуг хонштарда Халым маллар менди тур бе?

О. ДАРЫМА, дынал бижээп.

Бойдуз болушкуну аи-даа шуптуу эртем бузуу-биле бүрүн тайылырлаттым. Ыкчалда-да эртемденер ол тавыштары тавыры-биле чүткүдүгү, эрсе-дидин ажил-да, чач-чаа ажилышкыннар, ны кылып, бүгүн ужуру бил-динмес болушкунуна чыгыт-тары даартазында билине берилген, хүн келген туудан-ла бойдуз кичи ажилып, ажил-амандарга ажилгаш турар. Чокка чачаа чедир Ай, Хүн ту-турушкуну база кижилерге эки билинмес турган. Ол ду-гайын чамдык мурачлар бил-ди турал-да, ук болушкун-нун канчаар болу бээр чон-дан чажынып, чонду мөдүтүп, дарыларын чоран. Бүгү-ле бо-лушкунуларга бурган, аза, шулбус, четкер кыркып турар дээр хонун чугааны непер-дин, оон дуузын-биле кижилер-ни коргудуп чатырып чоран. Хүн туутурушкуну болу бээр, анчаа кижилер буру-луг, олар кандыг-бир бачыт кылган-дыр, ыңгынгаш Амыр-Моос Хүнү сымыртарга, кижилер чырык чок карын-гы черге артып каарлар деп-лаа тургулаан. Хүн туутурушкуну-нун үзүндө кызыл-каалар иттын эргин, эр кара чатыс кижинин алтын, боо лаан-ташкыны Амыр-Мооска че-ден, Хүнү кадырлар болу-дүшкөп, итти, кижини эттеш-ти алты-кышкын үндүрүлүп, боо-даа азып турган. Ылымг уелер ам эртен.

Амгы шалда Хүн туутуруш-кунуна баш уадуу белеткен, туутурушкун үзүндө иштинде улуг эртем-шындык ажилла-ныр эртемденер кылып турар. Дому туутурушкуну болу эр-тер хоорай-суурларга яны-бүрү дери-херекселдерин баш уадуу белетээр.

Чер кыры-биле секундада бир километр дүргөн чүтүрүп

эртер Ай хөлөгезин долу хүн туутурушкунуну дилинээ дээр. Ол дилинээчтик калбаа туутурушкун үзүндө Хүнүн, Черин, Аини канчаар туу-рындан хамааржы. Көвей хо-жонго-ле 40-ден 100 километр болуулар, а туутурушкуну-нун долу фазасы 2—3 минута үргүчүлээр. Эңине калбак дээр дилинээчтик болгон оон ү-гүчүлээр 7 минута 31 секун-дадан эртенес. Ылымг тууту-рушкуну ховар болуулар.

Долу азы дээрбелеткен Хүн туутурушкунун дилинээчтик чоңуг болгаш муруу талзын-га 3500 километр чедер ырак

газрал болур, а херек кыры-да ол болушкуну Хүн тууту-рушкунунан 1,5 катал ховар болуулар.

Хүн, Ай туутурушкунуна кижилер шалдан бээр сонур-гал, оон канчаар болу бээр чылааганарлы тодаралып күзүлгүл чоран. 6565,3 хонук, азы 18 чыл 11,3 хонук болган (бир эвес ол үнүгү дүргүзүлдө 6 ууун хонуктук чыл эркен болза) туутурушкунуна база-ла ол үдө эртенге дег, дээр-лаааштыр каталганын астро-номияр бистин арынып. Уй-кенте-ле эскерип калынар. Ту-турушкуну мыйг элечегилг болууру сарос дээр. Бир са-

дыг черлерин таварып эрте-ри, кажан эгелээр тодарат-тымас. Амгы үдө Айнык шимчээр теориянында үнө-лөш, Хүн туутурушкуну мыйг, чигени-биле баш уадуу санап тодаралып турар.

Бо танымкайыс эртем те-ориянында үндөшүлгө, астро-номияр санап шимчелдээр дуу-гар 1981 чылдын июль 31-де Москва шагы-биле 51,36 минутада бистин чүтүзүсүз болуурун бээр. Бойдузун бо ховар болу ол-ла болушкуну Совет Эмпи-лини хай-хай чүтүзүсүз хайгаарал болуулар. Ховар бо-лур долу хүн туутурушкуну

ТӨРҮТТҮНГӨН ХҮНҮН—МАРГЫЛДААГА

Делегей чемпиону-биле интервью

Шыдыраага хандымшыдыг-дар Москвага эртен делегей маргылдаанын тилеэн Ана-толий Карповтун салгыларын ам-даа сайгарып, өөренип ту-рар. А делегей чемпионуга база бир улуг маргылдаага бөгүн ойнал эгелээр.

Ол маргылдааже баарынын мурунда мөн-биле бөсөдө-дүн-га мыңа дээр:

Амстердам маргылдаа-зынга чүгөсү гроссмейстерлер кижир. Москвага чоктаа чы-ойнап турганнарда Лайот Портш, Ян Тимман олар бэр. Аныак голланд гроссмейстер болууна чүтүгү эки ойна-ры кызыдар боор.

Совет шыдыраа школазы-менден антыда Лев Полугаев-ский, Василий Смыслов бол-ган анык мастер Александр Чернин төлөөлөр. Голландияга маргылдааларга чангыс эвес уула ойнаан мен, чедикши-перил-даа болуулаа чүе. Ам база эки ойнаарып дүзүп ту-рар мен. Ол делегейтин бирги чери дээр маргылдаага белет-

Хемчик хемчин агып баткан эртен дүргээр бир көлөз суур чаптыла берген. Ол мөңгү ө-бөдөрүнүн чүтү — өскө-төрөн суурум. Кезек-кезек теректер долгандыр түрээл-дир бичкек бажыныштын үс-түлдө болгаш алаанда кожал-арыштын улуг, белек бажы-нары кайы ырыктан-ла көстүп дээр.

Ол кожаларын-биле ында-хазы менди солчул эртер боор-дан башка, чогуу халылажып чооктуулашпаан бис. Ынчал-аа-ла оларын ажилал турар перия билер мен. Үстүстө Үстөс-оол — советтүн төп скандын эргелекчиси, алаа-выста — Албас-оол — суураа-а магнатын салгыжым. Ол ийи кожаларынның холдары-ла кара сумкалар халаалып чоруур. Эртел көрөс, ол сум-калар элдеринин холдарында чыгып бокс көстүр, ишти ку-рут, ийи бикти солбулгаш чо-руур, а кезекчилей, бүдүк көр болза, үрүп каап шы-рыңым дег, дартып берген боор.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Уруларым иези кожалары-биле кылчак найрадым. Кы-зыг-кылчак аразында кожал-арыга бара калкып, оларын мактап, аажок көөрөн чоруур. Бо уудааа база ажилында келгеш, бир аяк шай пактай каапкыш, чандыккан айым-биле кожаларынче мыйа болган. Уданын дедир чедип келди. Оон арын хөлөгезин кара бу-лут дугалкан дег, арай шы-рыңым чыдаа чугааланып эг-лей берди.

Багига оон-биле маргылдашкан 21 дайынмын, 6:5 сапта чемпион атты кам-галап алган болгай мен. Ын-чан маргылдаа чүс конук уламчылаан.

Бо дег берге маргылдааны шыдажып эртериге шыныг-ладымшыкын херек. Ынчан-гаш нити күшдөмүр белет-келгиче онза кичөөнү салып турар мен. Кыжын доктама-лаахтан, ам эштин, теннис ойнап турар мен. Маңлаары-га база ынак мен. Кавказ улустарында непертөөн нарды деп онза хандымшыкым улуг.

Хероженер-биле шы-дыраа маргылдааларыга ой-наан силер бе?

Ийе. Мычлаажок оон боор үр болган. Бистин тур-туваста хероженер аразында шыдыраа оону дүргө хөгжүп турар. Оон чиконте Грузия-нын шыдыраа кыстарынын чедикшикин ады болур: Но-на Гаприндашвили элөөн каш чыдарда делегей чемпиону

бооп келген. Майа Чибурла-нидзе — амгы чемпион, Нана Александря — чемпион ат дээр маргылдажы.

Шыдыраага эң белек ат дээр маргылдааны амгы чу-румугу Силерге тааржы бе?

Канчаар ойнаары менээ хамаан чок ышкыш. Бодан көөргө амгы чүрүм чөптү.

Оон мурунлаагы—24 са-зылган тилекти илердир — чүрүм маргылдаанын органи-зациларыга элтиг. Багига маргылдаа хөлөк узан бол-гай. Кижиге бургуу мыңа че-нин дүргүзүндө күженишкын-ниг өнүнү шыдап эртери бер-ге. А өг-бүлө, аал-оралдан мы-ңа үдө хоорук болуру кайы хире-дир.

Силерин чок кижиле-ринер шыдырааны канчаар дүзөп көрүсүз?

Мөңгү бирги аарычтын болгаш дуулажым — аамч чүе. 1961 чылда Златостига (Уралда ол хоорай төрүтү-ген болгаш чаш чыдарым

ачазы—дээр, алаа кайтаткыш туруп берген.

Авазым алыска-чыскы ар чылар, азыннан калыт ар-ба-ла кидирерин айып тыппай, ажилал чоруу тур мен. Бир-ле эртек, үжес чы-лар дүргүзүндө узанып келген дөжүмү субай каап, оон ча-ныла боланып ор мен.

Кады кыраан дөжүмү көрбөн эвес сен, канчаар суб-бай ораны ол, дарган!—дээр гараж эргелекчиси эртин че-диргелекчек үндөсөн сырбыш дилди.

Хөйү болуп, хөрөм-биле чугаалып оорам ол-дур ийин— деп баштапканым.

Нарын дериштелер кылы-рынга таарыштыр тергип ки-дежү чагылып экилдөөсү. Ону бээр эккен ал—дээр, эр-гелекчи дилбатты.

Бо эрги дөжүмү канча-тар мен—деп уаду айтырдым.

Бир эвес күзөңгөс, белек кылдыр ал ал. Уадуу бижит-тиген дөжү-дур—дээр чаң-калыр басып чорууру.

Кады кыраан дөжүмү ка-даймыз белек кылдыр суна-рын бүдүү иштимде шимчир-лээр, чүңү-лаа кытырда дуза дилээр чангыс чөңим Ойна-роолдун самовсав машинизыга чүдүргөш, бажынышын чаа-зынч чаныла дүжүтүп ал-

Бистин Тывага долу эвес Хүн туутурушкуну Москва шагы-биле 5 шак 37 минутада (чайгы үеи барымдалап са-наарга) эгелээр, 8 шак 05 ми-нутта доостур. Туутурушкуну үзүндө Хүнүн 91 хууу ду-галар. Хүн туутурушкунга таваржыг, карангы